

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ І НАГЛЯДУ ЗА СТРАХОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ

МЕДВІДЬ Ярослав Федорович - доцент кафедри комерційного та трудового права
Інституту права ім. князя Володимира Великого МАУП

Данная научная статья посвящена государственному регулированию и надзору за страховой деятельностью в Украине. Исследованы элементы страхового надзора, направления надзора за страховой деятельностью, типы государственного регулирования страхового рынка, а также функции органов государственного страхового надзора.

Ключові слова: страхування, страхова діяльність, страховий ринок, страхове регулювання, страховий нагляд.

Правові відносини, пов'язані зі страхуванням, можна розділити на дві групи: правовідносини, що регулюють страхування, тобто процес формування й використання страхового фонду, і правовідносини, що виникають з приводу організації страхової справи, тобто діяльності страховиків, їх взаємозв'язки з фінансовими установами та органами державної влади. Дані відносини регулюються законодавчими й іншими нормативно-правовими актами. Прийнято вважати, що перша група правовідносин охоплюється сферою цивільного права, а друга – адміністративного, фінансового та інших галузей права.

Аналіз свідчить, що об'єктивна необхідність державного регулювання страхової діяльності в Україні на сьогодні зумовлена декількома факторами.

По-перше, конкуренція в цій галузі неефективна у зв'язку з тим, що дрібним страховим компаніям не під силу страхування великих ризиків, що потребують виплат досить значних обсягів відшкодування у разі настан-

ня страхових випадків. З цим завданням можуть впоратись тільки страховики з великим капіталом. Про це свідчить те, що в більшості країн світу 10 страхових компаній, що займаються страхуванням відмінним від страхування життя (nonlife), отримують понад 90% страхових премій. Це означає, що страховий ринок за своєю природою тяжіє до олігополістичного, а тому вимагає антимонопольного регулювання.

По-друге, ціла низка страхових послуг за змістом тяжіє до суспільних чи змішаних благ у зв'язку з тим, що суспільна корисність цих послуг значно вища, ніж індивідуальна, і, оскільки споживач згоден сплачувати тільки індивідуальну корисність, страховий ринок недотримував би значної частки тих видів страхового захисту, які мають вищу суспільну цінність [2, с. 46-47].

По-третє, певні сегменти страхового ринку відносяться до неповних ринків. Наприклад, страхування від землетрусів, виверження вулканів та інших стихійних лих катастрофічного характеру та інших подій, яким властива кумуляція ризиків (страхування кредитних ризиків в умовах високого рівня інфляції тощо), робить не вигідним для приватного страховика взяття до страхування таких ризиків. У зв'язку з цим, незважаючи на перевищення ціни попиту над ціною пропозиції, ринок не пропонує належного обсягу цих послуг.

Зважаючи на вищезазначене, виникає необхідність участі держави у формах запровадження загальнодержавного обов'язкового

страхування, поручительства чи сумісної участі держави і юридичних та фізичних осіб у формуванні страхових фондів за тими видами і підвидами страхування, задовольнити попит на які суто ринковим шляхом неможливо [2, с. 51].

На сьогоднішній день ні у вітчизняній, ні в іноземній літературі неможливо знайти єдиного підходу до поняття державного регулювання страховиків та державного нагляду за страховиками. Насамперед, це викликано тим, що дуже часто терміни «страхове регулювання» та «страховий нагляд» не розрізняють і ототожнюють ці два абсолютно різних поняття. Так, один з найавторитетніших українських науковців, який спеціалізується на питаннях страхування, С. С. Осадець виділяє лише питання «страхове регулювання», зазначаючи, що «система правового регулювання страхової діяльності містить норми, визначені Конституцією України, міжнародними угодами, які підписала й ратифікувала Україна, Цивільним кодексом України, Законами та постановами Верховної Ради України».

Подібну позицію займає і російський науковець С. К. Казанцев, виділяючи лише термін «страхове регулювання», до якого відносить ліцензування, контроль фінансового стану страховика, розробку статистичної звітності, питання оподаткування страховиків. Для порівняння з банківською діяльністю, де теж існує банківське регулювання та нагляд, В. В. Пасічник розмежовує згадані поняття і зазначає, що під банківським регулюванням розуміють розробку та видання уповноваженими органами на підставі законів, нормативно-правових актів, які регламентують види і способи банківської діяльності, а під контролем за діяльністю банків слід розуміти цілісне й безперервне відстеження здійснення банками їх діяльності згідно із нормативно-правовими актами. Отже, за аналогією можна зробити висновок, що страхове регулювання становить собою систему норм, яка регулює страхову діяльність, а страховий нагляд є терміном, який характеризує процес, що передбачає перевірку з боку держави виконання страховиком чинних обов'язкових норм. Так, відповідно до ч. 1 ст. 35 Закону України «Про страхування» державний нагляд за

страховою діяльністю здійснюється з метою дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективного розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків та захисту інтересів страхувальників [1]. Зважаючи на визначення страхового нагляду в українському законодавстві, слід звернути увагу на те, що страховий нагляд не обмежується лише перевіркою виконання обов'язкових приписів та норм, але також направлений на ефективний розвиток страхових послуг, що дає підстави вважати, що страховий нагляд не є пасивним процесом перевірки страховика, але також включає в себе інструменти прогнозування, консультацій учасників страхового ринку, видачу рекомендацій тощо.

У страховому нагляді можна умовно виділити три елементи: попередній нагляд, поточний нагляд та завершальний нагляд. Попередній нагляд являє собою процедуру ліцензування, тобто допуску страховика на ринок. Поточний нагляд передбачає перевірку поточної діяльності страховика, зокрема, включає такі основні елементи, як перевірка платоспроможності страховика, інвестиційної діяльності страховика, корпоративного управління страховика тощо. Завершальний контроль направлений на те, щоб контролювати страховика після відкликання ліцензії або початку процедури ліквідації з метою законного розподілу активів між страхувальниками, акціонерами та іншими кредиторами [3, с.38].

Нагляд за страховою діяльністю в Україні здійснюють у трьох напрямках.

Перший, початковий, припадає на етап подання документів на ліцензування. Усі підрозділи Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (далі Нацфінпослуг) вивчають подані документи, роблять свої зауваження до них. Страховики згідно з цими зауваженнями усувають зазначені недоліки. Особлива увага звертається на правила (умови страхування, страхові продукти), які розробляє страховик за тими видами страхування, на які він має намір отримати ліцензію. При цьому, з боку Нацфінпослуг звертають увагу на відповідність правил вимогам закону, а також на те, аби окремі положення не призвели до можли-

вих зловживань з боку страхувальників. Крім того, контролюються розрахунки страхових тарифів, насамперед актуарні.

Другий напрям – це аналіз звітності, яку щокварталу подають страховики. Нацфінпослуг звертає особливу увагу на додержання умов платоспроможності, визначених законодавчими та нормативними актами, а також на розміщення страхових резервів на встановлених ним умовах. Особливо аналізують розмір і причини заборгованості перед страхувальниками. За результатами аналізу формують план перевірок страховиків на наступний квартал.

Третій напрям – проведення безпосередніх перевірок на місці. Перевіряючи Нацфінпослуг аналізують первинну бухгалтерську та фінансову документацію, вивчають відповідність договорів страхування правилам, затвердженим під час ліцензування та реєстрації, вивчають банківські документи. За результатами перевірок складають відповідні акти, що є підставою для прийняття санкцій до страховиків.

Державне регулювання страхового ринку – сукупність економічних, адміністративно-правових та організаційно-технологічних відносин між суб'єктами страхового ринку і державою під час цілеспрямованого комплексного впливу останньої на страховий ринок як єдину систему.

Більшість світових практиків та вітчизняні науковці виділяють наступні типи підходів до державного регулювання страхового ринку:

- ліберальний тип – діяльність страхування підлягає ліцензуванню, але страховий нагляд відносно слабкий. Закон не є єдиним джерелом права, паралельно з ним значну роль відіграє судовий прецедент. Законодавство визначає коло загальних умов страхової діяльності без детальної регламентації. Основна увага зосереджена на контролі платоспроможності та фінансової звітності страхових компаній. Прикладом може служити страховий нагляд у Великобританії;

- авторитарний тип – жорстка законодавча регламентація страхової діяльності, з верховенством права закріпленому в законах та страхових кодексах. Діяльність на страховому ринку постійно підлягає контролю з боку регулюючого органу (Німеччина);

- змішаний тип – збалансовані підходи до регулювання страхової діяльності, обумовлений як достатнім рівнем свободи на страховому ринку, так і державним регулюванням (Франція).

В Україні регулювання страхового ринку обумовлено незначним проміжком часу та недосконалою законодавчою базою для його ефективної роботи, що не дає підстави віднести державний страховий нагляд ні до одного з вищенаведених типів. Недостатній розвиток вітчизняного ринку страхування також не дозволяє здійснювати саморегулювання на ньому з боку суб'єктів страхових відносин [4, с.192-193].

Вітчизняні науковці виділяють такі основні завдання органів страхового нагляду:

- ліцензування страхової діяльності;
- реєстрація і ліцензування страхових посередників;
- контроль за формуванням та інвестуванням коштів страхових резервів;
- наявність маржі (резерву) платоспроможності;
- дотримання умов обов'язкових видів страхування, якщо це передбачено чинним законодавством (за дотриманням умов страхування і розмірами страхових тарифів).

Російські вчені виокремлюють мету і функції державного нагляду за страховою діяльністю, зокрема, до мети державного страхового нагляду автори відносять:

- дотримання вимог законодавства про страхування;
- захист прав і інтересів страхувальників;
- захист прав і інтересів страховиків та інших зацікавлених осіб і держави.

Основними функціями органів державного страхового нагляду є:

- видача ліцензій страховикам на здійснення страхової діяльності;
- ведення єдиного державного реєстру страховиків і їх об'єднань, реєстру страхових брокерів;
- контроль за встановленням страхових тарифів;
- встановлення правил формування і розміщення страхових резервів;
- встановлення показників і форм обліку страхових операцій, звітності про страхову діяльність;

АНОТАЦІЯ

Дана наукова стаття присвячена державному регулюванню і нагляду за страховою діяльністю в Україні. Досліджено елементи страхового нагляду, напрями нагляду за страховою діяльністю, типи державного регулювання страхового ринку, а також функції органів державного страхового нагляду.

- розробка нормативних і методичних документів по страхуванню;
- здійснення розрахунку розміру (квоти) участі іноземного капіталу в статутних капіталах страхових організацій;
- проведення атестації страхових актуаріїв;
- здійснення видачі страховиками банківських гарантій та інше [5, с.135].

Державне регулювання і нагляд за страховою діяльністю в Україні регулюються законом України «Про страхування». Державний нагляд за страховою діяльністю на території України здійснюється Уповноваженим органом та його органами на місцях.

Основними функціями Уповноваженого органу є:

- 1) ведення єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків) та державного реєстру страхових та перестрахових брокерів;
- 2) видача ліцензій страховикам на здійснення страхової діяльності та проведення перевірок їх відповідності виданій ліцензії;
- 3) видача свідоцтв про включення страхових та перестрахових брокерів до державного реєстру страхових та перестрахових брокерів та проведення перевірки додержання ними законодавства про посередницьку діяльність у страхуванні та перестрахованні і достовірності їх звітності;
- 4) проведення перевірок щодо правильності застосування страховиками (перестраховиками) та страховими посередниками законодавства про страхову діяльність і достовірності їх звітності та інші повноваження.

Уповноважений орган видає страховикам ліцензію на проведення конкретних видів страхування. Посадові особи Уповноваженого органу у випадку розголошення в будь-якій формі відомостей, що є таємницею страхування, несуть відповідальність, передбачену законом.

Взаємовідносини страховика і держави визначаються в ст. 41 Закону України

SUMMARY

This research article is devoted to state regulation and supervision of insurance business in Ukraine. There were investigated the elements of insurance supervision, direction supervision of insurance activities, the types of state regulation of the insurance market, as well as functions of state insurance supervision.

«Про страхування»: страховик не відповідає за зобов'язаннями держави, а держава – за зобов'язаннями страховика. Не допускається, за винятком обов'язкових видів страхування, страхування життя, майна фізичних осіб, перестраховання, страхування експортно-імпортних поставок під гарантію держави та діяльності страхових посередників, будь-яке централізоване регулювання (уніфікація, обмеження, обов'язковість тощо) розмірів страхових платежів (тарифів) і страхових сум (страхового відшкодування), умов укладання страхових договорів, взаємовідносин страховика і страхувальника, якщо вони не суперечать законодавству України.

Держава гарантує дотримання і захист майнових та інших прав і законних інтересів страховиків, умов вільної конкуренції у здійсненні страхової діяльності. Втручання в діяльність страховиків з боку державних та інших органів забороняється, якщо воно не пов'язане з повноваженнями органів, які здійснюють державний нагляд та контроль за діяльністю страховиків. Держава повинна залишатись повноважним суб'єктом страхового ринку, але вона не повинна перебирати на себе ті функції, які може виконати ринок.

Література:

1. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – N 18. – Ст. 78.
2. Базилевич В.Д. Страховий ринок України / В.Д. Базилевич. – К.: Знання, 2008.– 417 с.
3. Зискінд І. О. Сутність державного регулювання та нагляду за страховиками / І. О. Зискінд // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – число 2(15) – С. 37–41.
4. Козьменко О. В. Проблеми державного регулювання страхової діяльності в Україні / О. В. Козьменко // Економіка та підприємництво. – 2009. – № 22. – С.191–205.
5. Сухонос С. Л. Механізм державного регулювання ринку страхових послуг України / С. Л. Сухонос // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – 1(48). – С.131-136.